ABDULHAMID CHO‘LPONNING “KECHA VA KUNDUZ” ROMANIDA METAFORALARNING QO‘LLANILISHI

To'ychiyeva Gulsanam Umid qizi
e-mail:umidovnagulsanam7@gmail.com
+998934870260
Toshkent amaliy fanlar universiteti Filologiya va tillarni o'qitish (o'zbek tili) yo'nalishi 2-kurs talabasi

Annotatsiya

Ushbu maqolada Abdulhamid Cho‘lponning “Kecha va kunduz” romanida metaforalarning qo‘llanilishi, ularning badiiy-estetik va semantik xususiyatlari tahlil qilinadi. Cho‘lpon ijodida badiiy tasvir vositalari, xususan, metafora obraz yaratish, qahramonlarning ruhiy holatini ifodalash, ijtimoiy muhitni tasvirlash hamda muallifning estetik qarashlarini ochib berishda muhim vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Tadqiqot davomida romandagi metaforik birliklarning mazmuniy yo‘nalishlari, ularning kontekstual xususiyatlari va obrazlilikni yuzaga keltirishdagi o‘rni ko‘rib chiqildi. Metaforalarning tabiat, jamiyat, inson ruhiyati, zulm, erkinlik, umid va iztirob kabi tushunchalarni ifodalashda faol qo‘llangani aniqlandi. Shuningdek, metaforik ifodalar asarning milliy ruhini kuchaytirishi, qahramonlarning ichki kechinmalarini badiiy jihatdan ta’sirchan ifodalashi hamda roman poetikasining o‘ziga xosligini belgilashi asoslandi. Tadqiqot natijalari Cho‘lponning metaforadan nafaqat bezak vositasi, balki muhim poetik va mazmuniy yuklamaga ega badiiy vosita sifatida foydalanganini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: Abdulhamid Cho‘lpon, “Kecha va kunduz”, metafora, badiiy tasvir vositalari, poetika, obrazlilik, semantika, ramziylik, qahramon ruhiyati, milliy adabiyot.

Аннотация

В данной статье анализируется употребление метафор в романе Абдулхамида Чулпана «Ночь и день», а также их художественно-эстетические

и семантические особенности. В творчестве Чулпана художественные средства, в частности метафора, выступают важным средством создания образов, раскрытия психологического состояния персонажей, изображения социальной среды и выражения эстетических взглядов автора. В ходе исследования рассматриваются смысловые направления метафорических единиц романа, их контекстуальные особенности и роль в создании художественной образности. Установлено, что метафоры активно используются для выражения таких понятий, как природа, общество, человеческая психика, угнетение, свобода, надежда и страдание. Кроме того, обосновано, что метафорические выражения усиливают национальный колорит произведения, художественно выразительно передают внутренние переживания героев и определяют своеобразие поэтики романа. Результаты исследования показывают, что Чулпан использовал метафору не только как средство художественного украшения, но и как важный поэтический и смысловой компонент произведения.

Ключевые слова: Абдулхамид Чулпан, «Ночь и день», метафора, художественные средства, поэтика, образность, семантика, символика, психология персонажа, узбекская литература.

Abstract

This article examines the use of metaphors in Abdulhamid Cholpon’s novel “Night and Day” and analyzes their semantic, artistic, and aesthetic characteristics. In Cholpon’s literary works, figurative devices, particularly metaphor, serve as an important means of creating artistic images, revealing the psychological state of characters, portraying the social environment, and expressing the author’s aesthetic views. The study focuses on the semantic fields of metaphorical expressions in the novel, their contextual characteristics, and their role in creating artistic imagery. The analysis demonstrates that metaphors are actively employed to represent such concepts as nature, society, human psychology, oppression, freedom, hope, and suffering. Metaphorical expressions also contribute to strengthening the national

character of the novel, conveying the characters' inner experiences in an emotionally expressive manner, and shaping the distinctive poetics of the work. The findings indicate that Cholpon employs metaphor not merely as a decorative stylistic device but as an important poetic and semantic element that contributes substantially to the ideological and artistic structure of the novel.

Keywords: Abdulhamid Cholpon, "Night and Day", metaphor, figurative language, poetics, imagery, semantics, symbolism, character psychology, Uzbek literature.

KIRISH

XX asr o‘zbek adabiyotining yirik namoyandalaridan biri Abdulhamid Sulaymon o‘g‘li Cho‘lpon milliy adabiyotimiz taraqqiyotida alohida o‘rin tutadi. Shoir, yozuvchi, dramaturg va tarjimon sifatida faoliyat yuritgan ijodkor o‘z asarlarida inson, jamiyat, ozodlik, ma’rifat va milliy uyg‘onish kabi muhim masalalarni badiiy jihatdan yuksak darajada ifodalagan. Uning "Kecha va kunduz" romani o‘zbek nasrining muhim namunalaridan biri bo‘lib, unda XX asr boshlaridagi Turkiston ijtimoiy hayoti, insonlar taqdiri, oilaviy munosabatlar, ma’naviy-axloqiy muammolar va jamiyatdagi ziddiyatlar keng tasvirlangan.

Badiiy asarning ta’sirchanligi faqat voqealar rivoji yoki qahramonlar tizimi bilangina belgilanmaydi. Yozuvchining tildan foydalanish mahorati, xususan, ko‘chimlardan unumli foydalanishi ham asarning estetik qiymatini belgilovchi muhim omillardan biridir. Metafora ana shunday badiiy vositalardan biri bo‘lib, u bir predmet yoki hodisaning xususiyatini boshqa predmet yoki hodisaga ko‘chirish asosida obrazli ma’no hosil qiladi.

Cho‘lponning "Kecha va kunduz" romanida metaforalar oddiy bezak vazifasini bajarmaydi. Ular qahramonlarning ruhiy holati, hayotga munosabati, jamiyatdagi muayyan vaziyatga munosabati va muallifning voqelikka bergan bahosini ifodalashga xizmat qiladi. Shu jihatdan romandagi metaforalarni o‘rganish yozuvchining individual uslubi va badiiy tafakkurini chuqurroq anglash imkonini beradi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotning asosiy materiali sifatida Abdulhamid Cho‘lponning “Kecha va kunduz” romani olindi. Tadqiqot jarayonida asarda uchraydigan metaforik birliklar mazmuni, vazifasi va kontekst bilan bog‘liqligi nuqtayi nazaridan tahlil qilindi.

Tadqiqotda tavsifiy, semantik-stilistik, kontekstual va qiyosiy tahlil metodlaridan foydalanildi. Metaforalar avvalo mazmuniy jihatdan tasniflanib, ularning inson ruhiyati, tabiat, ijtimoiy hayot, vaqt, zulm va erkinlik kabi tushunchalarni ifodalashdagi vazifalari ko‘rib chiqildi. Shuningdek, metaforalarning qahramon xarakterini ochish va asarning umumiy g‘oyaviy-estetik mazmunini shakllantirishdagi roli tahlil qilindi.

Metaforani faqat til hodisasi sifatida emas, balki badiiy tafakkurning namoyoni sifatida o‘rganish tadqiqotning muhim metodologik tamoyillaridan biri bo‘ldi. Chunki badiiy matndagi metafora muayyan kontekstda yangi ma’no hosil qiladi va uning mazmuni asarning umumiy g‘oyaviy yo‘nalishi bilan chambarchas bog‘liq bo‘ladi.

NATIJALAR

“Kecha va kunduz” romanining badiiy tilini kuzatish shuni ko‘rsatadiki, Cho‘lpon metaforadan turli maqsadlarda foydalanadi. Metaforik birliklarni mazmuniy jihatdan bir necha guruhga ajratish mumkin.

Birinchi guruhni inson ruhiy holatini ifodalovchi metaforalar tashkil etadi. Yozuvchi qahramonlarning quvonch, qo‘rquv, iztirob, umidsizlik, xavotir va umid kabi ichki kechinmalarini bevosita nomlash bilan cheklanib qolmaydi. Ularni obrazli tasvirlash orqali qahramon ruhiyatini kitobxonga yanada yaqinlashtiradi. Natijada ruhiy holat ko‘zga ko‘rinadigan, tasavvur qilish mumkin bo‘lgan obrazga aylanadi.

Ikkinchi guruh — ijtimoiy hayotni ifodalovchi metaforalar. Romanda jamiyatdagi tengsizlik, jaholat, zo‘ravonlik va ma’naviy bosim bevosita tasvirlar bilan bir qatorda obrazli ifodalar orqali ham ochib beriladi. Bunday metaforalar yozuvchining ijtimoiy voqelikka munosabatini anglashda muhim ahamiyatga ega.

Ayniqsa, insonning o‘z huquqi va erkinligini anglashiga to‘sqinlik qiluvchi muhit obrazli vositalar orqali kuchliroq namoyon bo‘ladi.

Uchinchi guruhni tabiat hodisalari asosidagi metaforalar tashkil etadi. Cho‘lpon tabiat manzaralarini inson hayoti va ruhiyati bilan uyg‘unlashtirishga intiladi. Tabiatdagi yorug‘lik, qorong‘ilik, tong, tun, shamol, osmon kabi obrazlar ko‘pincha oddiy peyzaj detali bo‘lib qolmay, muayyan ma’naviy yoki ruhiy mazmun kasb etadi. Shu jihatdan romanning nomidagi “kecha” va “kunduz” tushunchalari ham faqat vaqt ma’nosini anglatib qolmay, asarning mazmuniy qatlamlari bilan bog‘liq ramziy-metaforik mazmunni yuzaga chiqaradi.

To‘rtinchi guruh — erkinlik va umid tushunchalarini ifodalovchi metaforalar. Cho‘lpon ijodining muhim mavzularidan biri insonning ozodlikka intilishi hisoblanadi. Romanda ham yorug‘lik va qorong‘ilik qarama-qarshiligi orqali inson hayotining murakkab jihatlari, ma’naviy uyg‘onish va jaholat o‘rtasidagi ziddiyatlar anglashiladi.

Beshinchi guruhni vaqt va taqdir bilan bog‘liq metaforalar tashkil etadi. Inson hayotining o‘tkinchiligi, taqdirning murakkabligi, ijtimoiy sharoitning shaxs hayotiga ta’siri metaforik ifodalar yordamida kuchaytiriladi. Bunday birliklar asardagi voqealarga falsafiy mazmun yuklaydi.

Metaforalarning yana bir muhim xususiyati ularning qahramon xarakterini ochishdagi vazifasi bilan bog‘liq. Qahramon nutqida yoki muallif bayonida qo‘llangan obrazli ifodalar uning ichki dunyosini tushunishga yordam beradi. Ayniqsa, roman qahramonlarining ruhiy kechinmalari, jamiyatdagi mavqeyi va hayotiy tanlovlari metaforik tasvirlar orqali yanada ta’sirchan ifodalanadi.

Cho‘lpon metaforalar yordamida tashqi voqelik va ichki ruhiy olamni bir-biriga bog‘laydi. Bu esa uning nasriy uslubining muhim xususiyatlaridan biridir. Tashqi muhit tasviri qahramon ruhiyati bilan uyg‘unlashib, oddiy voqea-hodisa badiiy-psixologik mazmun kasb etadi.

MUHOKAMA

“Kecha va kunduz” romanidagi metaforalarning asosiy ahamiyati shundaki, ular asarning mazmunini chuqurlashtirish bilan birga, Cho‘lponning individual badiiy uslubini ham namoyon etadi. Yozuvchi metafora orqali bevosita aytish qiyin bo‘lgan fikr va kechinmalarni obrazli shaklda ifodalash imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Metafora badiiy matnda ikki yoki undan ortiq ma’no qatlamini yuzaga chiqarishi mumkin. Birinchi qatlamda u muayyan predmet yoki hodisani bildirsa, ikkinchi qatlamda muallifning unga bo‘lgan munosabati, qahramonning ichki kechinmasi yoki asarning g‘oyaviy mazmuni aks etadi. “Kecha va kunduz” romanida aynan shu ko‘pqatlamlilik metaforalarning badiiy qiymatini oshiradi.

Roman nomidagi “kecha” va “kunduz” obrazlari ham asarning g‘oyaviy-estetik mohiyatini tushunishda muhim ahamiyatga ega. “Kecha”ni zulmat, jaholat, ijtimoiy qoloqlik va ma’naviy bosim bilan, “kunduz”ni esa yorug‘lik, uyg‘onish, ma’rifat va ozodlikka intilish bilan bog‘liq ramziy ma’nolarda talqin qilish mumkin. Biroq bunday talqin asardagi har bir holatni bir xil ma’noga keltirib chiqarish emas, balki roman poetikasidagi umumiy qarama-qarshiliklarni anglash imkonini beruvchi tahliliy yondashuvdir.

Cho‘lpon metaforalarining yana bir muhim jihati — milliy kolorit bilan bog‘liqligidir. Yozuvchi o‘zbek xalqining dunyoqarashi, turmush tarzi, ruhiyati va tarixiy sharoitiga xos tasavvurlarni badiiy til orqali ifodalagan. Shu sababli metaforalar nafaqat estetik, balki milliy-madaniy ahamiyatga ham ega.

Metaforalar romandagi psixologik tasvirning kuchayishiga ham xizmat qiladi. Qahramonning ichki holatini uzun izohlar orqali bayon qilish o‘rniga, obrazli ifoda orqali qisqa va ta’sirchan tarzda yetkazish mumkin. Bu usul kitobxonning badiiy tasvirni tasavvur qilish imkoniyatini kengaytiradi.

Shuningdek, metaforalar romanning g‘oyaviy yaxlitligini ta’minlovchi vositalardan biri sifatida ham namoyon bo‘ladi. Inson va jamiyat, zulmat va yorug‘lik, jaholat va ma’rifat, qaramlik va ozodlik kabi qarama-qarshiliklar metaforik obrazlar orqali bir-biri bilan bog‘lanadi.

XULOSA

Abdulhamid Cho‘lponning “Kecha va kunduz” romanida metaforalar yozuvchining badiiy tafakkuri va individual uslubini namoyon qiluvchi muhim poetik vositalardan biridir. Ular asarning tilini bezash bilangina cheklanmay, muayyan mazmuniy va g‘oyaviy vazifalarni bajaradi.

Tadqiqot natijasida metaforalar, avvalo, qahramonlarning ruhiy holatini ifodalash, ijtimoiy muhitni tasvirlash, tabiat va inson o‘rtasidagi aloqani ko‘rsatish, ozodlik va ma’rifat g‘oyalarini kuchaytirish hamda asarning ramziy qatlamini shakllantirishga xizmat qilishi aniqlandi.

Cho‘lpon metaforadan foydalanishda milliy badiiy tafakkur imkoniyatlaridan samarali foydalangan. Uning metaforalari ko‘pincha muayyan kontekstda yangi ma’no kasb etib, qahramon ruhiyati va asar g‘oyasi bilan uzviy bog‘lanadi. Shu jihatdan “Kecha va kunduz” romanidagi metaforalarni o‘rganish Cho‘lponning nafaqat til mahoratini, balki uning inson va jamiyat haqidagi badiiy-falsafiy qarashlarini ham anglashga yordam beradi.

Umuman olganda, metafora “Kecha va kunduz” romanining poetik tuzilishida muhim o‘rin egallaydi. U orqali yozuvchi murakkab ijtimoiy va ruhiy jarayonlarni obrazli, ta’sirchan hamda ko‘pqatlamli tarzda ifodalagan. Shuning uchun Cho‘lpon romanidagi metaforalar o‘zbek nasriy poetikasining muhim hodisalaridan biri sifatida alohida tadqiq etishga loyiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Cho‘lpon, A. Kecha va kunduz. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2019.
2. Quronov, D. Adabiyotshunoslikka kirish. — Toshkent: Fan, 2007.
3. Quronov, D. Cho‘lpon nasri poetikasi. — Toshkent: Sharq, 2004.
4. Karimov, N. XX asr o‘zbek adabiyoti tarixi. — Toshkent: O‘qituvchi, 1999.
5. Hotamov, N., Sarimsoqov, B. Adabiyotshunoslik terminlarining ruscha-o‘zbekcha izohli lug‘ati. — Toshkent: O‘qituvchi, 1979.
6. Yo‘ldoshev, M. Badiiy matnning lingvopoetik tadqiqi. — Toshkent: Fan, 2008.

7. Umurov, H. Adabiyotshunoslik nazariyasi. — Toshkent: A. Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 2004.